

УДК 94:176.5:272(4-15) «10/12»

Олег ШЕВЧЕНКО, Аріна КЛІПЕНШТЕЙН
(м. Київ)

Між церковною мораллю та людською сексуальністю (друга половина XI-XIII ст.): історичний аспект

У доповіді аналізується формування нових історичних умов та форми сексуального самовираження епохи високого середньовіччя.

Ключові слова: середньовіччя, церковний розкол, схизма, куртуазна культура, сексуальність, еротизм.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції вивчення соціальної історії, що започаткувало третє покоління школи «Анналів», звертають увагу дослідника на людину у її соціальному вимірі епохи середньовіччя.

Вивчення питання людської сексуальності є актуальним для західної історіографії. Людська сексуальність в епоху високого середньовіччя – це історія взаємовпливу соціуму та людини: людська природа стикається з церковною мораллю, шукаючи самовираження у різних формах сексуальної активності. Сексуальне життя середньовіччя – це одночасно підпорядкування та протидія новим історичним умовам, в яких панувало засилля духовної влади та повсякчасний вплив на всі сфери життя. Дослідження сексуальності в історичному контексті XI-XIII ст. допомагає розглянути питання співвідношення божественного та повсякденного, теологічного та буденного, біблійних правил поведінки та людської природи. Вивчення контрастних протиріч сприяє розкриттю головних аспектів життя середньовічної людини.

Виклад основного матеріалу. Друга половина XI ст. є тією точкою відліку, з якої християнський середньовічний світ поступово, крок за кроком, набуває нових форм дійсності. У цей час відбувається декілька карколомних подій, що мають вагоме значення для подальшого розвитку історії західного світу.

Церковний розкол 1054 р. та кроки реформування церкви безпосередньо вплинули на тогочасне життя всіх верств населення. Церковна схизма утвердила панування єдиної католицької церкви на теренах західноєвропейського світу, тим самим поглибивши її роль у повсякденному житті. Григоріанські реформи 1070-х років затвердили поняття целібату для священнослужителів, підкресливши нову етику стосунків всередині церкви. Для мирян сформувалися не менш жорсткі норми повсякденного життя; особливу увагу церква звернула на «правильні» стосунки між чоловіком та жінкою: від питання шлюбу – до питань безпосередньо статевого акту [1, с. 39]. Отже, ми можемо говорити, що з кінця XI ст. формуються єдині правила сексуальної моралі, які вступили в протиріччя зі світоглядом попередніх епох: як з багатовіковою неписаною традицією, так і з людською природою в цілому.

Офіційна церква міцно закріпилась «на краю ліжка» сімейного подружжя, вбачаючи гріх навіть у статевому акті, мотивацією якого була чуттєва насолода [2, с. 266]. Що казати про інші форми сексуальної активності! Тома Аквінський наводить безліч неправомірних ситуацій, серед яких окремим гріхом виділяв поцілунки та пестоші [2, с. 269]. Філософ особливо підкреслює гріховність будь-якої злуки, окрім вагінального проникаючого статевого акту з метою зачаття [2, с. 284].

Який вихід знайшли придушені почуття? Високе середньовіччя вражає декларуванням аскетичності в поєднанні з пронизуючим сексуальним контекстом.

Чи не найяскравішого вираження придушений еротизм знайшов у куртуазній культурі, розвиток якої хронологічно припадає на кінець XII-XV ст. Поява світської етики міжособистісних стосунків суперечила прийнятним церковним догмам та була своєрідною відповіддю на християнську мораль. Куртуазна любов, сповнена інтриг, послідовних правил, мала компенсувати вищим прошаркам населення нестачу чуттєвості шлюбного життя, адже за усіма церковними правилами навіть власну дружину любити «занадто сильно» – перелюб [3, с. 70]. Думку можна продовжити далі: церква, проте, виходячи з тезису про гріховність палкого кохання у шлюбі, допускала деякі прояви куртуазної любові, а саме – служіння дамі. Історик Ж. Дюбі наголошує на своєрідній прихильності кліру до вибору дами серця та пошуку відради поза шлюбом [4, с. 257].

Двоякість та певною мірою примирення церковної доктрини та світської культури було спричинено зменшенням кількості чоловічого населення вищого світу, в результаті чого під загрозою опинилося продовження знатного роду. З усім тим, такі поступки відразу перекривалися гострою критикою «fin'amors». Любов народжувалася з фізичного потягу, а самі куртуазні почуття нерідко доходили до кричущого неподобства (цілком закономірного і природного) – тілесної насолоди.

Не менш цікавий прояв прихований еротизм отримав саме у духовній літературі, яка мала на меті відштовхувати читача від ганебних думок-пристрастей. Однак парадоксальність полягає в тому, що найбільш чуттєво-еротичні переживання охоплюють саме духовенство: відраза та відверте смакування деталей, огидливість та тонке сексуальне переживання – ось, що відкривається зацікавленому читачу. Як приклад можна навести поему «Плач природи» ченця Алана Лільського із тонкою алегорією статевого акту [5, с. 164-165]. Показовими є рекомендовані запитання на сповіді, зазначені у збірнику єпископа Вормського (1008-1012 рр.). Мирян слід обов'язково запитувати, «чи не кохався він в положенні ззаду, на зразок собак?» або чи «пила жінка чоловіче сім'я?» [цитовано за: 1, с. 40]. Навіть вищезазначений Тома Аквінський із задоволенням розглядає усі можливі прояви сексуальних гріхів з різним ступенем відвертості у їх описі. Подібна жага до інтимних подробиць з їх негайним засудженням – специфічна форма вираження сексуальності у світі церковних заборон означеного періоду.

Висновки. Отже, ми вбачаємо у високому середньовіччі яскраву ілюстрацію конфлікту нежиттєвих поглядів офіційної католицької церкви та світоглядної

традиції минулого, розбіжність новоприйнятої системи сексуальної поведінки з реаліями XI-XIII ст., а також спроби самовираження людської сексуальності як під прикриттям праведності у духовенства, так і у тонкій чуттєвій грі світського суспільства

Примітки

1. Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тел в средние века; Пер. с фр. Е. Лебедевой. Москва: Текст, 2008. 189, [3] с.
2. Аквинский Фома. Сумма теологии. Часть II-II. Вопросы 123-189. Киев: Ника-Центр, 2014. 736 с.
3. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола. Москва, 2009. 240 с.
4. История женщин на Западе: в 5 т. Т. II: Молчание Средних веков ; под общ. ред. Ж. Дюби и М. Перро; под ред. К. Клапиш-Зубер; пер. с фр. под ред. Р. А. Гимадеева; науч. ред. перевода Н. Л. Пушкарева. Санкт-Петербург: Алетейя, 2009. 512 с.: ил. (Гендерные исследования).
5. Можейко М. А. Обратная сторона медали, или Эротическое подполье средневековой культуры. Журнал Белорусского государственного ун-та. Социология. 2017. № 4. С. 162–167.

УДК 94:271.222(477)“12”

Світлана ВІЗЕР, Ілля БУЗУНОВ
(м. Київ)

Причина та наслідки зміни світоглядних позицій митрополита Київського Кирила II (друга половина XIII ст.)

Проаналізовано характер відносин Нікейської імперії, Золотої Орди та руських князівств в другій половині XIII ст. Визначено основні внутрішньополітичні та зовнішні причини, які призвели до зміни світоглядної позиції київського митрополита Кирила II. Встановлено наслідки, що були спричинені зміною системи поглядів митрополита.

Ключові слова: Нікейська імперія, монголо-татари, Заліські князівства, Данило Романович, Західна Європа, ідеологічний вплив.

Постановка проблеми. Церковні відносини середини XIII – початку XIV ст. характеризуються тим, що відроджується традиція поставлення на митрополичу кафедру духовенства із Русі. Попередні сто років поспіль митрополичий стіл посідали греки. Ще однією особливістю цього періоду було те, що церковна політика руського духовенства мусила розвиватися під впливом домінування монголо-татар на руській землі. Це накладало суттєвий відбиток як на церковні відносини на цій території, так і на взаємини з Константинополем. Саме з цього часу в житті православної спільноти Русі починає вимальовуватися перша тріщина, яка врешті-решт приведе до втрати цілісності Київської митрополії і